

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu. Wydział Nauk Pedagogicznych

SYLWIA ANTONOWICZ

ORCID: 0000-0003-4373-5608

szulc89@doktorant.umk.pl

*Muzeum w polskiej szkole na Łotwie – miejsce pamięci,
spotkań i narzędzie w edukacji. Studium przypadku*

Museum in a Polish School in Latvia – a Place of Remembrance, Meeting and
a Tool in Education. Case Study

STRESZCZENIE

Kiedy mówimy o wielokulturowości w kontekście edukacji, warto zastanowić się nad szkolnymi zasobami. Jednym ze sposobów wykorzystania zbieranych przez szkołę materiałów jest utworzenie szkolnego muzeum. Niniejszy artykuł przybliża działalność funkcjonującego od ponad 20 lat muzeum szkolnego w Państwowym Gimnazjum Polskim w Rezekne na Łotwie. Zaprezentowane wnioski stanowią odpowiedź na postawiony w formie pytania problem badawczy: Jaką funkcję pełni muzeum w szkole mniejszościowej w Rezekne? Działalność muzealna Polskiego Gimnazjum Polskiego w Rezekne została ukazana z trzech perspektyw: 1) jako miejsce pamięci, którego głównym zadaniem jest udostępnianie zbiorowych wspomnień, 2) jako miejsce spotkań kultur, którego podstawowym celem jest integracja w różnych grupach mniejszościowych na terytorium Łatgalii na Łotwie, 3) jako narzędzie wykorzystywane w edukacji regionalnej.

Słowa kluczowe: muzeum szkolne; szkoła mniejszościowa; polska szkoła na Łotwie; miejsce pamięci

WPROWADZENIE

Muzea jako instytucje mające za zadanie gromadzenie, badanie, lecz także udostępnianie szerszemu gronu odbiorców zebranych materiałów historycznych towarzyszą nam na każdym kroku. Miejsca te, choć zazwyczaj są kojarzone z odległą przeszłością, starymi fotografiami, dokumentami czy przedmiotami, coraz

częściej prezentowane są w nowy, innowacyjny sposób. Wszechstronne rozumienie tego, czym zajmuje się współczesne muzealnictwo, oraz łatwy dostęp i szerokie spektrum tematyczne wpływają na wzrost liczby zainteresowanych. Muzea tworzone są w różnych przestrzeniach, dzięki czemu zachęcają formą i treścią do odwiedzin indywidualnych lub grupowych. Nie zawsze jednak są to odrębne instytucje, mogą być bowiem tworzone w ramach innych, już istniejących placówek, jak np. teatry, uniwersytety, szkoły itd.

Szkolne muzea zawierają zazwyczaj takie zbiory materialne, jak: dokumenty, kroniki, fotografie, tableau absolwentów, nagrody itd. Piotr M. Unger (2007, s. 68) wskazuje również na istnienie zbiorów niematerialnych, które mogą mieć równie dużą wartość: „(...) należą do nich zjawiska charakterystyczne dla danej małej ojczyzny, a niedające się umieścić na półce lub w gablocie, czyli gwara, legendy i baśnie, obrzędy i obyczaje, miejscowe nazwy różnych miejsc – w tym także nazwy ulic”.

Podjęcie tematyki muzeum w polskiej szkole na Łotwie jako możliwości edukacyjnej w kontekście historii mniejszości polskiej, polskiego szkolnictwa na Łotwie, ale i historii regionu wynika z prowadzonych badań nad polskim szkolnictwem w tym kraju. Celem niniejszego artykułu jest określenie roli i ukazanie działalności muzeum szkolnego w jednej z polskich szkół na Łotwie.

W opracowaniu odwołuję się do trzech zagadnień: historii mniejszości polskiej na Łotwie, współczesnego szkolnictwa na Łotwie oraz działalności muzealnej polskiej szkoły w Rezekne, która została zaprezentowana w trzech aspektach – jako miejsce pamięci, miejsce spotkań różnych kultur oraz narzędzie do wykorzystania w edukacji regionalnej i integracji.

RYS HISTORYCZNY POLSKIEJ SPOŁECZNOŚCI NA ŁOTWIE

Historia polskiej społeczności żyjącej na terenach Łotwy sięga początków XVI w. i wiąże się z przyłączeniem Inflantów do Polski przez Zygmunta Augusta. Po wojnie ze Szwecją oraz zawarciu pokoju w Oliwie (1660) w granicach Polski znalazły się tereny zwane Polskimi Inflantami. Zamieszkująca te tereny szlachta inflancka się spolonizowała. W XIX w. rząd rosyjski stosował tu represje oraz przeprowadził rusyfikację, która była konsekwencją powstań narodowych Polaków z Łotyszami (powstanie listopadowe, powstanie styczniowe). Pomimo tego ogromny wpływ na szerzenie kultury i języka polskiego oraz na ogólny rozwój polskości wywierał Kościół katolicki (Urlińska 2007, s. 85–100). Rewolucja z 1905 r. przyniosła Polakom żyjącym na Łotwie możliwość tworzenia szkół i stowarzyszeń związanych z oświatą, które funkcjonowały do wybuchu I wojny światowej. W 1921 r., kiedy Łotwa odzyskała niepodległość, Polacy otrzymali status mniejszości narodowej. Rok później utworzono centralną organizację polską Związek Polaków na Łotwie, który swoją siedzibę miał w Dyneburgu. Czas ten

Maria M. Urlińska podaje, iż pogranicze można rozumieć jako sytuację, w której dochodzi do zderzenia czy spotkania różnych kultur. Musi to „być rozpatrywane jako ciągły proces równoczesnego kształtowania się tych kultur jako podmiotów zderzenia i wzajemnego oddziaływania” (Urlińska 2017, s. 52). Należy podkreślić, że właśnie tak jest w przypadku Rezekne.

SZKOLNICTWO POLSKIE NA ŁOTWIE

Obecnie na terenie Łotwy funkcjonują cztery polskie szkoły: Polska Ogólnokształcąca Szkoła Średnia im. Ity Kozakiewicz w Rydze, Państwowe Gimnazjum Polskie im. Józefa Piłsudskiego w Daugavpils, Polska Szkoła Podstawowa im. Rodu hr. Platerów w Kraslavie oraz Państwowe Gimnazjum Polskie im. Stefana Batorego w Rezekne, które powstało na bazie Prywatnego Gimnazjum Polskiego w Rezekne. Ponadto dostępna jest jedna placówka oświatowa przeznaczona dla najmłodszych – Polskie Przedszkole nr 29 im. Jana Platera Gajewskiego w Daugavpils. Od 2016 r. działa też Szkoła niedzielna kultury i języka polskiego w Je-kabpils, która została zorganizowana przez rodziców i Związek Polaków po zamknięciu w 2015 r. szkoły w tej miejscowości (zob. *Baza danych szkół*).

Państwowe Gimnazjum Polskie im. Stefana Batorego w Rezekne swoją działalność zapoczątkowało w dniu 1 września 1993 r., czyli dokładnie po 53 latach od zamknięcia w 1940 r. Narodowego Gimnazjum Polskiego w Rezekne. Jest to szkoła z łotewskim językiem nauczania. Wszystkie przedmioty – oprócz języka polskiego i literatury polskiej – są wykładane w języku łotewskim, co ułatwia dalszy start absolwentom w edukacji podejmowanej na Łotwie¹.

Nauczyciele w Państwowym Gimnazjum Polskim w Rezekne to w większości Łotysze. Wśród kadry nauczycielskiej znajdują się także nauczyciele z Polski, którzy zostali skierowani do pracy w tej placówce i pracują w niej od początku jej istnienia.

Obecność polskiego nauczyciela na Łotwie wzmacnia funkcjonowanie szkoły mniejszościowej. Jak się jednak okazuje, placówki te nie są skierowane tylko do mniejszości polskiej. Szeroka oferta edukacyjna jest bowiem coraz bardziej nakierowywana na wielokulturowy wymiar szkół.

Należy tu podkreślić, że Państwowe Gimnazjum Polskie w Rezekne to szkoła z tradycją, mimo to obecnie uczęszczają do niej dzieci różnego pochodzenia. Niezwykle ważnym elementem związanym z historią polskiej szkoły w tym regionie są zbiory muzealne tej instytucji. Ukazują one historię polskiego szkolnictwa, którą tworzą uczniowie z pogranicza kulturowego.

¹ Na podstawie analizy dokumentów akredytacyjnych Państwowego Gimnazjum Polskiego za rok 2013.

MUZEUM SZKOLNE W PAŃSTWOWYM GIMNAZJUM POLSKIM W REZEKNE

Muzeum szkolne w Państwowym Gimnazjum Polskim w Rezekne zostało utworzone w 1997 r. Wygospodarowanie miejsca na tę działalność było możliwe dzięki przeniesieniu szkoły do nowej siedziby z ul. Kalkiu 12 na ul. Lubanas 49. Pomieszczenie jest niewielkie – może w nim przebywać maksymalnie piętnastoosobowa grupa zwiedzających. Mimo małej przestrzeni muzeum zawiera wiele materialnych zbiorów szkolnych, takich jak:

- kroniki prowadzone rzetelnie od początku powstania szkoły, zarówno w języku polskim, jak i łotewskim,
- listy oraz kartki pocztowe od przyjaciół, gości i partnerów szkoły,
- fotografie nauczycieli z Polski, tableau absolwentów klas 12 wraz z uczącymi ich nauczycielami, fotografie z wydarzeń szkolnych oraz przedstawiające szkołę w okresie międzywojennym,
- nagrania video,
- dokumentacja dotycząca nawiązywania partnerstw między państwami (np. Polską, Szwecją),
- nagrody oraz wszelkiego rodzaju odznaczenia, jakie szkoła otrzymała od początku istnienia,
- stroje ludowe,
- pamiątki z wycieczek i obozów szkolnych itd.

Wszystkie wymienione powyżej materiały źródłowe tworzą opowieść o funkcjonowaniu polskiej szkoły w okresie międzywojennym oraz współcześnie (od 1993 r.).

Ryc. 2. Napis na drzwiach wejściowych do szkolnego muzeum w Państwowym Polskim Gimnazjum w Rezekne (fot. S. Antonowicz, luty 2015 r.).

Źródło: zbiory własne.

W pomieszczeniu, w którym znajduje się muzeum szkolne, znajduje się ekspozycja prezentująca materiał związany z działalnością polskiej szkoły w Rezekne. Jest on na bieżąco uzupełniany. Zbiory szkolne są wielotematyczne i wielowątkowe, co pozwala na wzbudzenie ciekawości u zwiedzających. Tym bardziej, że stanowią one bogate źródło wiedzy na temat historii szkoły.

Ryc. 3. Wizyta kobiet z Klubu Polskich Kobiet w Rezekne w murach szkolnego muzeum. Na pierwszym planie pani dyrektor Walentyna Szydłowska (fot. Związek Polaków w Rezekne)
Źródło: zbiory własne.

Zbiory są z założenia prezentowane uczniom i gościom, a tematyka wystawy jest związana m.in. ze strojami ludowymi regionu, tradycjami obchodzonymi w szkole, ważnymi czy przełomowymi wydarzeniami (np. wręczenie nagrody Sowy dla najlepszej szkoły). Muzeum dysponuje również bogatą kolekcją filmów na temat życia szkoły, które mogą stanowić ciekawy materiał historyczny dla uczniów. Bogactwo dorobku muzeum daje zatem możliwość, aby to sam zainteresowany mógł wybrać to, co go najbardziej interesuje. Jak stwierdził Witold Przewoźny (2006, s. 145), wystawa jest dla odbiorcy „formą oderwania go od rzeczywistości dnia codziennego, wejścia w niezwykłą krainę przygody, w której to on zadaje pytania i poszukuje na nie odpowiedzi”.

Z wywiadu przeprowadzonego z panią dyrektor szkoły Walentyną Szydłowską wynika, że początkowo w muzeum były organizowane spotkania z gośćmi, którzy odwiedzali szkołę, z czasem jednak zdecydowano się realizować koncepcję działań edukacyjnych skierowanych do uczniów tej szkoły. Tego typu inicjatywa miała na celu wprowadzenie nieszablonowych lekcji historii na temat regionu, tradycji, a zwłaszcza ukazanie szkoły jako miejsca otwartego na różnorodność, wielokulturowość i wieloetniczność. Muzeum oraz cała przestrzeń szkoły świadczy o tym, jak ogromnie ważną rolę odgrywa życie mniejszości polskiej w Rezekne.

Ryc. 4. Tablica pamiątkowa ku czci nauczycieli i pracowników Polskiego Gimnazjum w Rezekne (fot. S. Antonowicz, maj 2016 r.)

Źródło: zbiory własne.

ne. Widoczne na murach szkoły napisy w języku polskim, cytaty z dzieł polskich poetów, polska flaga, kronika szkolna napisana w językach polskim i łotewskim – to wszystko ukazuje mniejszość polską jako część łotewskiej historii, o której nie wolno zapomnieć.

Działalność wspomnianego muzeum można zatem ukazać z trzech perspektyw. Po pierwsze, jako miejsce pamięci. Muzeum szkolne jest zinstytucjonalizowaną formą udostępniania zbiorowych wspomnień. Miejsce pamięci jest tu rozumiane jako symbol, znak, który sam w sobie ma nam coś do przekazania o przeszłości. Andrzej Szpociński (2008, s. 14) podkreśla, że tylko w kulturach, w których akceptowane jest przekonanie, że zebrane przedmioty są nośnikami przeszłości i mają coś do przekazania, może funkcjonować miejsce pamięci. Biorąc to pod uwagę, można powiedzieć, że muzeum szkolne w Rezekne jest elementem zakorzenienia mniejszości polskiej na tym terenie, a tym samym stanowi bogate źródło archiwalne, wskazujące na historię edukacji w polskiej szkole w Rezekne. Według Pierre'a Nory (1974, s. 401) chodzi „o miejsce w dosłownym znaczeniu tego słowa, w którym pewne społeczności, jakie by one nie

były: naród, grupa etniczna, partia – składają swoje wspomnienia lub uważają je za nieodłączną część swojej osobowości”. Muzeum w szkole za pośrednictwem zebranego materiału pozwala na tworzenie wspomnień dotyczących wspólnoty, jaką tworzy konkretna instytucja. Mianem miejsca pamięci określana jest również sama praktyka podtrzymywania oraz stymulowania historii związanej z polską szkołą.

Po drugie, jako miejsce spotkań kultur, którego głównym zadaniem jest integracja różnych grup mniejszościowych na terytorium Łatgalii na Łotwie. Uczniowie Państwowego Gimnazjum Polskiego w Rezekne to Łotysze, Rosjanie oraz Polacy. W muzeum zaś można dostrzec w szczególności polskość. Może to być związane z faktem, że na funkcjonowanie szkoły w okresie międzywojennym miała wpływ przede wszystkim mniejszość polska. Obecnie szkoła ta – jako jedna z najlepszych na Łotwie ze względu na prestiż, ale i sytuację związaną z niżem demograficznym i masową migracją młodych ludzi – przyciąga coraz większą liczbę uczniów, niezależnie od pochodzenia etnicznego.

Muzeum szkolne jest niezwykle ważnym elementem, ponieważ łączy w sposób szczególny Łotyszy z Polakami, a zarazem ukazuje wspólnotę szkoły, która prężnie funkcjonuje mimo występujących czasem różnic. Jest to dowód na wspólne tworzenie historii szkoły. Obecność wielu kultur na jednym terenie daje szansę na spotkanie różnych tradycji, obyczajów i języków. Pojawia się też możliwość kształtowania tolerancji dla odmienności kulturowej. Kluczową rolę w tym procesie odgrywa szkoła, w tym głównie pracujący w niej nauczyciele. Konieczne jest posiadanie przez nich kompetencji właściwych dla zadań, jakie są stawiane przed osobami kształtującymi osobowość i charakter uczniów pochodzących z różnych narodowościowo rodzin.

Po trzecie, jako narzędzie edukacyjne. Działalność muzealna w szkole może być inspiracją do prowadzenia ciekawych lekcji historii oraz pozwala angażować młodych ludzi do dalszego zgłębiania wiedzy i zbierania materiałów od osób współpracujących z muzeum (np. ze Związku Polaków na Łotwie, dziadków, rodziców), przyczyniając się w ten sposób do tworzenia historii mówionych. Przy okazji zbierania materiałów dodatkowych przez młodzież można w szkole zorganizować cykliczne spotkania z historią, podczas których zaproszeni goście opowiedzą o działalności tej placówki w okresie międzywojennym. Tym samym odbędzie się żywa lekcja historii.

Muzea są bez wątpienia inspirującymi miejscami, w których młodzi ludzie mogą nie tylko zdobywać wiedzę, lecz także mają szansę nauczyć się twórczego, kreatywnego myślenia. Dzięki takim instytucjom kształtują w sobie postawy wobec mniejszości narodowych, a zarazem uczą się szacunku do innych narodowości. Stają się w efekcie bardziej otwarci i ciekawi świata, a nietypowa lekcja historii przeprowadzona za pośrednictwem muzeum lub przy wykorzystaniu eksponatów muzealnych inspirowane do dalszego zgłębiania wiedzy.

MUZEUM SZKOLNE – (NIE)WYKORZYSTANA SZANSA W EDUKACJI

Z przeprowadzonych rozmów oraz dwumiesięcznej obserwacji wynika, że muzeum szkolne ma ogromne możliwości. Z jednej strony jest to bogactwo zasobów (eksponatów), z drugiej zaś pracownicy wyposażeni w wiedzę historyczną, stanowiący znaczny potencjał edukacyjny. Istotne w przypadku omawianego muzeum jest wyeliminowanie pewnych barier. Przede wszystkim jest to lokalizacja – do zwiedzania nie zachęcają duże, metalowe i wciąż zamknięte na klucz drzwi oraz sala znajdująca się w ciemnym zakątku szkoły. Poza tym na niewielkiej powierzchni zgromadzono raczej za dużo eksponatów, co wprowadza chaos i nie pozwala na refleksyjny odbiór. Przydałaby się też bardziej interesująca, nowoczesna forma przekazywania wiedzy. Bez wątpienia wprowadzenie pozornie niewielkich zmian umożliwiłoby wykorzystanie muzeum szkolnego jako podstawowego narzędzia edukacji na temat regionu i mniejszości polskiej żyjącej w Rezekne.

ZAKOŃCZENIE

Zbiory szkolne prezentowane w muzeum szkolnym w Rezekne ukazują bogatą historię polskiego szkolnictwa w tej miejscowości. Ekspozycja niezwykle cennych źródeł materialnych daje szansę na zgłębianie przez uczniów wiedzy na temat mniejszości polskiej, podkreśla znaczenie i wartość polskiej szkoły w Rezekne, a poza tym jest ważnym elementem łączącym różne narodowości, które przez lata tworzyły wspólną historię. Jerzy Nikitorowicz (2009, s. 188) podkreśla, że edukacja w instytucji, jaką jest szkoła, „wspiera procesy zakorzeniania w kulturze rodzimej, sytuuje w świecie społeczności lokalnych i jednocześnie pozwala przekraczać bezpośrednie doświadczenia, zauważyć innych z ich historią, różnicami i podobieństwami, uświadamiać sobie specyfikę odrębności i jednocześnie wspólne dziedzictwo ludzkości”. Muzeum szkolne zawierające bogaty zbiór informacji dotyczących działalności polskiej szkoły w Rezekne prezentuje mniejszość polską jako naród tworzący historię edukacji polskiej w Rezekne, dzięki której dziś wszyscy uczniowie mogą uczyć się języka polskiego w tej placówce.

Muzea powstające przy instytucjach polskich na Wschodzie wpływają na świadomość identyfikacji kulturowej młodych Polaków żyjących na tych terenach, tworząc szansę na wzajemne zrozumienie różnych narodowości stykających się ze sobą na co dzień. Jak podkreśla M.M. Urlińska (2007, s. 328): „(...) wiedza o własnej osobie w relacji z innymi daje człowiekowi szansę rozumienia owych »Innych«, szansę integracji międzykulturowej, a tę wiedzę nabywa on w rodzinie i szkole”.

BIBLIOGRAFIA

- Babiński, G. (1994). Pogranicze etniczne, pogranicze kulturowe, peryferie – szkic wstępny problematyki. *Pogranicze. Studia Społeczne*, (4), 5–28.
- Baza danych szkół. <http://www.polska-szkola.pl/db/web/database/115?field%5B1578%5D=%C5%81otwa&queryString=&dateFrom=&dateTo=> (dostęp: 23.05.2018).
- http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/iedz/iedz_riga/RIG040.px/table/tableViewLayout1 (dostęp: 16.02.2019).
- Nikitorowicz, J. (2009). *Edukacja regionalna i międzykulturowa*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Nora, P. (1974). Mémoire collective. W: J. Le Goff, P. Nora (dir.), *Faire de l'histoire* (s. 398–401). Paris: Gallimard.
- Plewko, J. (2004). Łotwa. W: K. Dopierała (red.), *Encyklopedia Polskiej Emigracji i Polonii* (s. 208–209). Toruń: Oficyna Wydawnicza Kucharski.
- Przewoźny, W. (2006). Edukacyjna rola muzeów. W: A.W. Brzezińska, A. Hulewska, J. Słomska (red.), *Edukacja regionalna* (s. 131–158). Warszawa: PWN.
- Szpociński, A. (2008). Miejsca pamięci: lieux de mémoire. *Teksty Drugie*, (4), 11–20.
- Unger, P.M. (2007). Zbiory i muzea szkolne w wychowaniu patriotycznym. W: M. Żaryn (red.), *Wychowanie patriotyczne. Tradycje i wyzwania współczesności. Materiały pokonferencyjne* (s. 68). Warszawa: Muzeum Historii Polski.
- Urlińska, M.M. (2007). *Szkola polska na obczyźnie wobec dylematów tożsamościowych*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

SUMMARY

When we talk about multiculturalism in the context of education, school resources are worth considering. One of the ways to use the materials collected by the school is to create a school museum. In the article, there is presented the activity of a school museum functioning for over 20 years in the Rezekne Polish State Gymnasium in Latvia. The presented proposals constitute a response to the research problem posed in the form of a question: What role does the museum play in the minority school in Rezekne? The museum activity of the Rezekne Polish State Gymnasium was shown from three perspectives as 1) a place of remembrance whose main task is to share collective memories, 2) a meeting place for cultures whose main task is integration in various minority groups in Latgale territory in Latvia, and 3) a tool in regional education.

Keywords: school museum; minority school; Polish school in Latvia; memorial site